

ENTITATS CIUTADANES I COL·LECTIUS ECOLOGISTES EN LES A21L: EL TERRITORI ENTRE EL CREIXEMENTISME I LA DEFENSA AMBIENTAL.

Ma Àngels Alió, Eva Morera i Sílvia Mateu

Grup de Geògrafs per l'Ecologia Social. Departament de Geografia Humana.

Universitat de Barcelona

alio@ub.edu

1. Objectius i contextualització

Aquesta comunicació té com objectiu presentar de manera molt esquemàtica alguns dels resultats d'una investigació més ampla que s'està realitzant des de fa alguns anys sobre la dimensió social i territorial de les actuacions ambientals, i que han cristal·litzat, especialment en l'àmbit municipal, en les Agendes 21 Locals (A21L).¹ Concretament, es tractarà el tema de les diferències existents dintre del que es pot anomenar gran conjunt de la ciutadania que, com es sap, constitueix una peça clau en el desenvolupament de la nova política ambiental i, en particular, de les A21L. Fonamentalment, la comunicació es centrarà en el tema de les diferències existents entre els diferent tipus d'associacions ambientalistes i els altres tipus de col·lectius de ciutadans i, en especial les associacions de veïns.

Les investigacions i treballs que constitueixen el marc de referència de la nostra aportació són dos: d'una banda, es presentaran alguns dels resultats d'un treball de recerca que es va realitzar durant el 1999 sobre nou municipis de l'àrea de Barcelona amb l'objectiu de conèixer les realitats ciutadanes locals des del punt de vista de la implicació participativa ambiental. En aquests treballs es va dissenyar una metodologia que preveia el desenvolupament d'una sèrie de fases destinades a augmentar progressivament el grau de participació de les associacions i col·lectius de cada municipi² constituint-se així en ells mateixos com a exemple i experiència local previs a l'A21L. El segon treball que serveix per a subministrar informació per aquesta comunicació es va realitzar posteriorment el 2002. En aquest cas es tracta dels resultats de les enquestes i entrevistes que seguien en bona part el mateix model anterior i que es van realitzar a les associacions ciutadanes d'un altre municipi amb motiu de l'auditoria

ambiental municipal que va ser encarregada al nostre equip i que també preveia que ajudés a dinamitzar processos participatius previs a l'A21L.³

2. La base ciutadana del canvi ambiental: Qui participa?

Tot i el supòsit de què tothom sense excepció està cridat a participar en els processos cap a la sostenibilitat⁴ i que, per tant, cal modificar els mecanismes administratius i de participació política municipal per tal de facilitar la implicació ciutadana en la vida pública i el canvi ambiental està clar, però, que no tothom ni tots els col·lectius ciutadans estan igualment implicats⁵.

Un dels aspectes més interessants del nostre treball fa referència, precisament, a aquestes diferències d'implicació entre la societat civil -les associacions i col·lectius i grups de veïns que ja existeixen en els municipis i que es posicionen de manera activa davant la vida pública i els afers i preocupacions comunes. Així doncs una primera qüestió a plantejar és el grau d'implicació i participació d'aquests col·lectius als qui, en principi, es pot considerar amb més potencial d'implicació.

Les dades, però, no avalen aquesta consideració, ja que el grau o nivell de participació no va ser el mateix a tots els municipis ni tampoc en totes les fases del treball. En conjunt, però, hi ha dos dades que cal retenir: la primera que la predisposició a la participació d'aquest conjunt ciutadà en les primeres fases del treball és relativament baixa, al voltant del 33%, si es pren com a referència el nombre d'enquestes rebudes sobre el total de les que es van enviar a les associacions i col·lectius ciutadans en la primera fase dels nostres treballs. La segona, que el grau d'implicació d'aquest, diguem-ne subconjunt de col·lectius, és alt i continuat ja que es va poder contar gairabé amb tots ells al llarg de tot el procés.

Pel que fa a les enquestes, que va ser el procediment inicial a partir del qual es va poder conèixer quins eren els grups i col·lectius que estaven més interessats en participar cal dir que, en el primer treball sobre els nou municipis, es va enviar 300 enquestes de les que se'n va rebre 93⁶, amb un clar predomini de les associacions de veïns, ecologistes i associacions de lleure i culturals, les quals, en conjunt, suposen ja la meitat de totes les enquestes rebudes.

A tots els municipis, però, no es va detectar la mateixa mitjana de resposta del 30 %, ja que aquesta oscil·lava entre el 50% i el 17%.

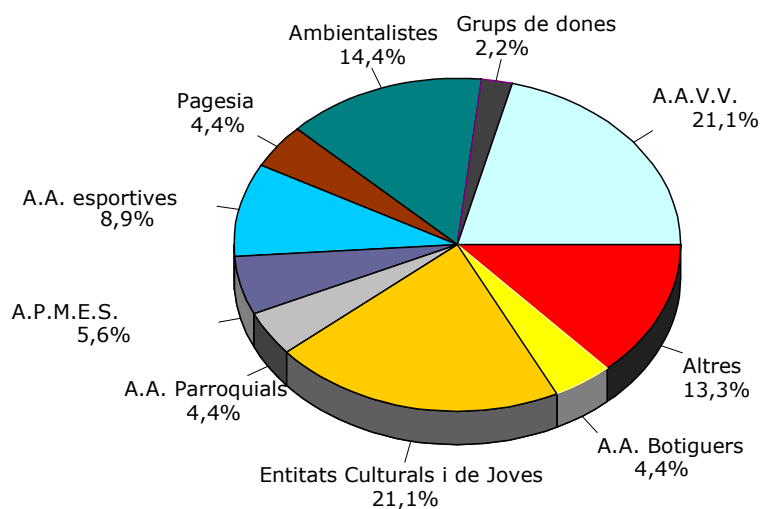
Per la seva banda, al municipi de Pallejà es va enviar 40 enquestes a tantes altres entitats i col·lectius ciutadans i se'n van rebre 23 enquestes.

Veiem a continuació aquests resultats amb una mica de deteniment.

2.1. Les entitats més interessades en participar a l'estudi sobre els 9 municipis.

En bona lògica, la màxima predisposició es troba en les entitats ambientalistes, categoria que comprén des dels grups ecologistes propiament dits a aquells que tenen un grau d'implicació important amb la natura, entenen-se aquí des dels grups excursionistes a les ADF. Aquestes entitats, les quals van contestar practicament totes, proporcionen el 14'4 % de les enquestes. També va mostrar-se molt receptiu un conjunt heterogeni d'entitats format pel tradicional associacionisme ciutadà de molts pobles i ciutats al voltants dels temps lliure i la cultura, incloses les associacions juvenils, i que representen, en conjunt, el 21'1% de les enquestes. Ocupa també un lloc destacat el grup format per les associacions de veïns, les enquestes de les quals suposen també la mateixa proporció del 21'1%, encara que, a la pràctica el seu nivell participatiu fos menor a causa del fet que aquesta categoria va ser la que va concentrar el màxim nombre d'enquestes enviades (Gràfic 1).

Gràfic 1: Composició de les entitats i dels col·lectius participants

Segueix després, tota una colla de categories que agrupen distints interessos i perfils associatius, des de les associacions de pares i mares a les associacions de pagesos, passant per les esportives i grups de dones entre d'altres, amb un menor pes específic i porcentual en les respostes a les enquestes i també en les fases posteriors del treball.

2.2. La predisposició en un municipi amb una societat civil poc ambientalista. El cas de Pallejà

El coneixement dels resultats en aquesta primera fase de participació al municipi de Pallejà pot ajudar a aprofundir el coneixement del comportament de les associacions de tipus més cívic ja que es tracta d'un municipi amb una feble presència d'associacions de tipus ambientalista. Efectivament, com es pot veure a la Taula 1, la majoria de les associacions que van respondre l'enquesta pertanyen al grup cultural i de lleure.

Taula 1. Tipus d'entitats que van respondre l'enquesta de Pallejà

Tipus d'Entitat	Enquestes contestades
Educació, cultura i lleure	8
Esports	5
Ambientalistes	1
Associació Veïns	1
Solidaritat i entitats varies	3
Total	18

Font: 2GES, 2003

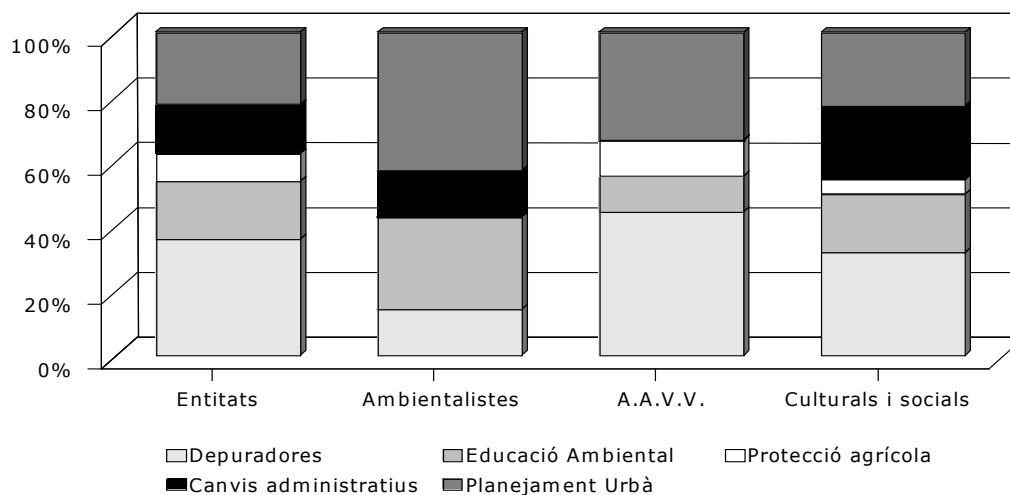
3. Plantejaments i cultures diferencials

Entrant en el tema dels plantejament i les idees i informació procedents de cada un d'aquests grups es pot afirmar que hi ha diferències importants en els plantejaments, idees i maneres de posicionar-se de cada un d'ells respecte al medi ambient del seu poble i les maneres com aquest és gestionat. Aquestes diferències es van mostrar de manera especialment clara en les parts de l'enquesta on es preguntava sobre els aspectes ambientals del municipi que consideraven més importants i també sobre la valoració de la política local mediambiental.

3.1. Les visions sobre el medi ambient local.

Una de les diferències més rellevants observades té a veure amb el que les entitats consideren els factors ambientals més positius del municipi. Efectivament, preguntats per aquest tema els col·lectius ambientalistes accentuaven el paper dels factors associats a característiques locals relacionades amb la presència d'ecosistemes naturals de qualitat –bosc propers, muntanyes, rius i mar- mentre que les associacions de veïns posaven l'èmfasi en les actuacions dels ajuntaments per a millorar la qualitat ambiental –preferentment la instal·lació de depuradores i deixalleries- i que eren les dues accions de què es parlava més en aquell moment amb un ampli ressó a través de la premsa (Gràfic 2). La tendència a prioritzar les accions ambientals municipals es va observar igualment a Pallejà on, la incorporació del municipi al programa Residu Mínim era considerat el principal aspecte ambiental positiu per davant de la presència d'àmplies extensions de bosc. D'altra banda, també cal destacar que, en el cas dels factors ambientals rellevants que ocupaven un lloc més secundari de la llista s'observaven diferències rellevants en funció dels tipus d'entitats (Gràfic 3).

Gràfic 2: Accions Ambientals Municipals més conegudes

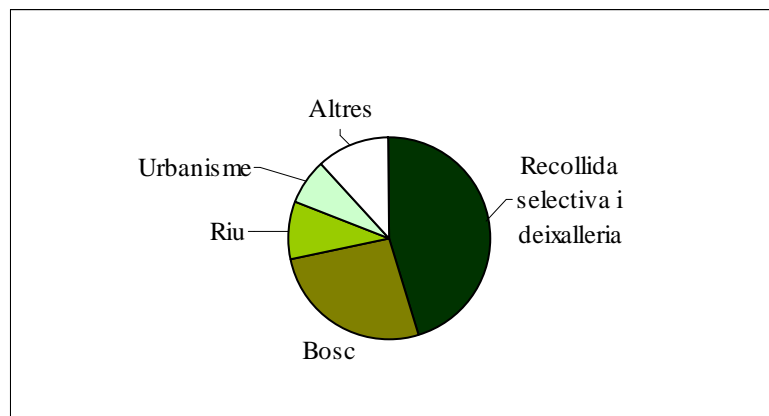

Font: ALIO-GALLEGO, 2003

Es desprén que es tracta d'uns resultats que denoten una percepció diferent del medi ambient i del seu paper en el context municipal. En aquesta línia, podria semblar que en el cas dels grups ambientalistes la noció dels factors positius del medi ambient local s'adequa als ecosistemes del municipi o de les seves rodalies que tenen una alta qualitat

o que presenten un potencial, mentre que en el cas dels col·lectius veïnals la percepció sobre el que està bé està més condicionada per les actuacions institucionals i la seva difusió a través dels mitjans de comunicació. En el primer cas, ens trobariem doncs en presència d'una visió més realista i complexe, mentre que en l'altra està clar que, independentment de si es tracta o no d'accions beneficioses per al medi ambient, es tractaria més bé d'una opinió mediatitzada que possibilita que aquestes accions siguin interpretades com a factors ambientals.

Gràfic 3: Pallejà: Aspectes ambientals positius

Font: 2GES, 2003

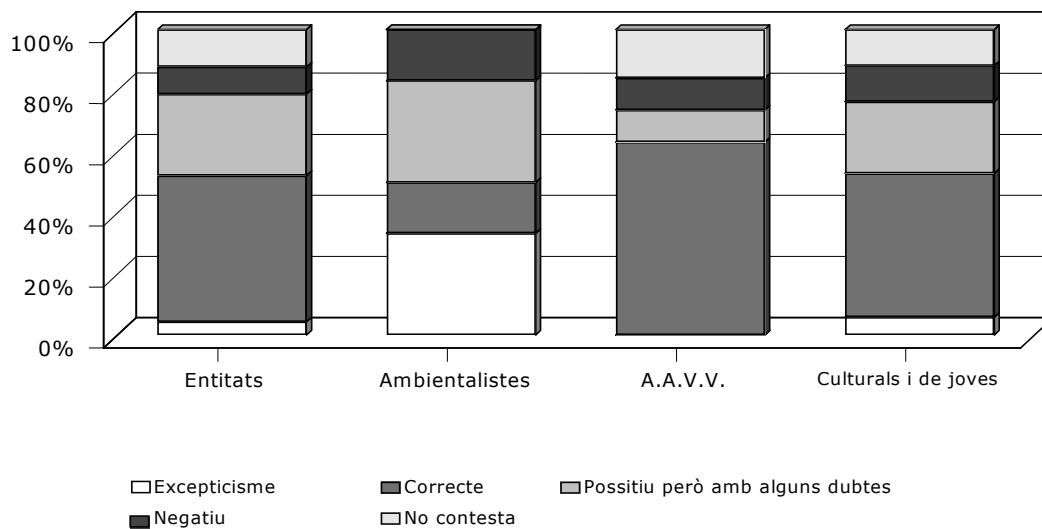
3.2. Diferències en l'avaluació i la crítica a les polítiques ambientals municipals.

Aquests resultats sobre les visions diferents del que es considera bo del medi ambient local es corresponen també amb les respostes a les preguntes sobre les accions ambiental municipals més recents que consideraven més rellevants. Efectivament, seguint la tònica de les respostes anteriors, les associacions de veïns remarcaven especialment la construcció de depuradores, mentre que, en canvi, els col·lectius ambientalistes tendien a fixar l'atenció en les campanyes i accions relacionades amb la educació ambiental seguides per les intervencions urbanístiques destinades a reduir densitats, impulsar espais verds i preservar l'entorn natural.

En conjunt, es podria aventurar que ens trobem davant unes respostes que mostren una percepció més optimista o confiada dels veïns –i de les associacions ciutadanes en general- respecte de la dels ambientalistes, així com també d'una posició relativament intermitja de les associacions culturals. Aquesta idea es confirma quan es comparen

aquests resultats amb els d'una altra pregunta sobre la valoració que els hi mereixen aquestes accions. Efectivament, els resultats a aquesta segona pregunta mostren, de manera força clara, la visió clarament positiva dels veïns i també de les associacions culturals i d'esbarjo, mentre que en el grup dels ambientalistes guanyen protagonisme les respostes més escèptiques i on les valoracions més o menys positives acostumaven a estar matitzades per consideracions i condicionants (Gràfic 4)

Gràfic 4: Valoració de les accions municipals

Font: ALIO-GALLEGO, 2003

Comparativament, quan s'analitzen els resultats de Pallejà per aquestes dues mateixes preguntes, destaca la majoritària insistència amb les accions d'educació ambiental. Es tracta d'un tipus de resposta que no s'ajusta al perfil de les respostes en l'estudi realitzat sobre els nou municipis però que no ha d'estranyar si es considera que en el moment de l'enquesta feia poc temps que havia començat el programa de recollida selectiva a Pallejà i a què en aquesta s'havia atorgat especial protagonisme als actes i actuacions de divulgació i informació ciutadana.

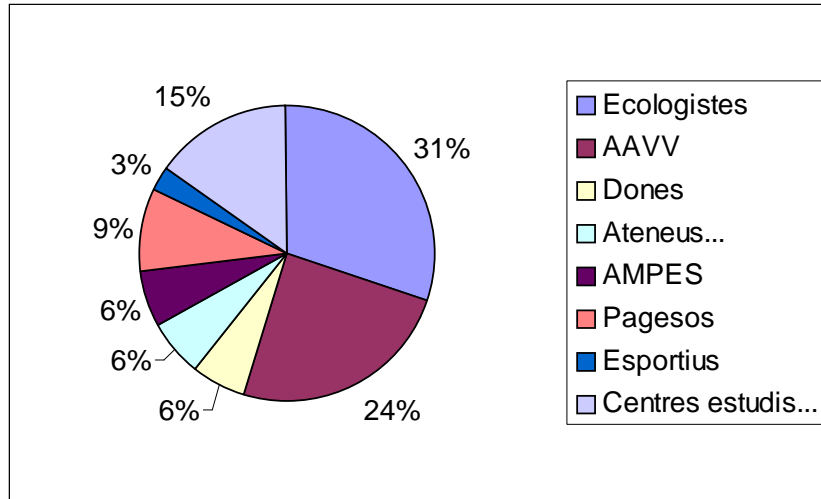
4. Els resultats a partir de les enquestes i les reunions.

Fins aquí algunes de les diferències més destacades dels resultats de les enquestes. Pot ser interessant saber, per tant, si la diferència de respostes i plantejaments va anar-se mantenint al llarg del procés de participació de les entitats al llarg del treball, quan les

metodologies es van fer més qualitatives i permetien un coneixement més directe i complet del que pensaven les entitats.

Sobre aquestes fases posterior del treball s'ha d'explicar abans que, en tots dos treballs, a les reunions es va convidar a participar a tots els col·lectius i entitats que havien contestat l'enquesta, però que, en canvi, les entrevistes només es van realitzar a aquells col·lectius que pel que havien contestat a l'enquesta, semblava que eren els que tenien més coneixement del medi i del municipi. Això va suposar, lògicament, un major pes proporcional de les entitats culturals, veïnals i ambientalistes, però també va permetre l'aparició del protagonisme d'alguns altres grups, concretament els de dones i de la pagesia que, tot i que no havien tingut especial rellevància en la fase de les enquestes perquè eren entitats amb un nombre comparativament baix. En conjunt la participació dels diferents tipus d'entitats en la fase de les entrevistes pel treball realitzat als nou municipis ha quedat reflectit en el Gràfic 5 essent menor, lògicament, el nombre d'entrevistes realitzades a Pallejà.

Gràfic 5: Entrevistes a les entitats

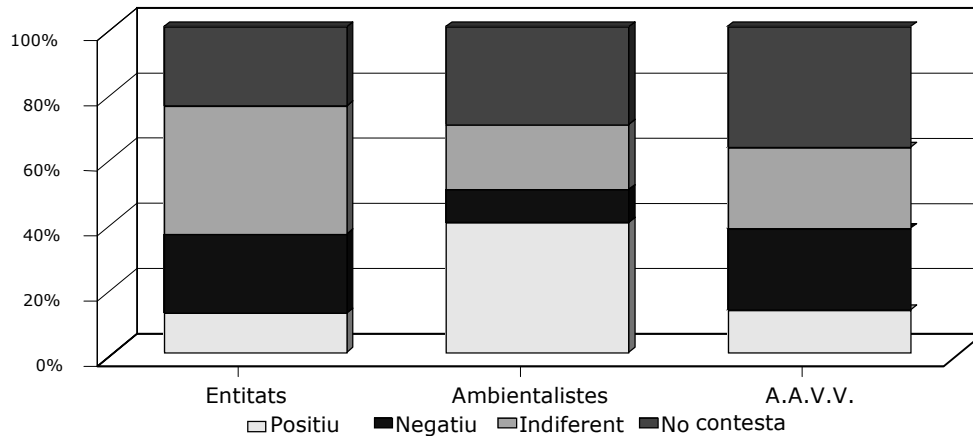

Font: ALIO-GALLEGO, 2003

Entrant en el tema dels resultats que van poder extreure's de les entrevistes es pot afirmar que les diferències que s'havien detectat inicialment no només es mantenien sinó que podien estudiar-se amb millor detall. Així, per exemple, es va poder analitzar millor les idees existents al voltant de la introducció al municipi de projectes o actuacions orientades cap a la sostenibilitat destacant al respecte, que mentre els grups ecologistes -

i ambientalistas en general- consideraven factible desenvolupar alguns projectes o mesures, les associacions de veïns, en canvi, eren molt més escèptiques i se'ls hi escapava a vegades el significat del què això podria significar. (Gràfic 6)

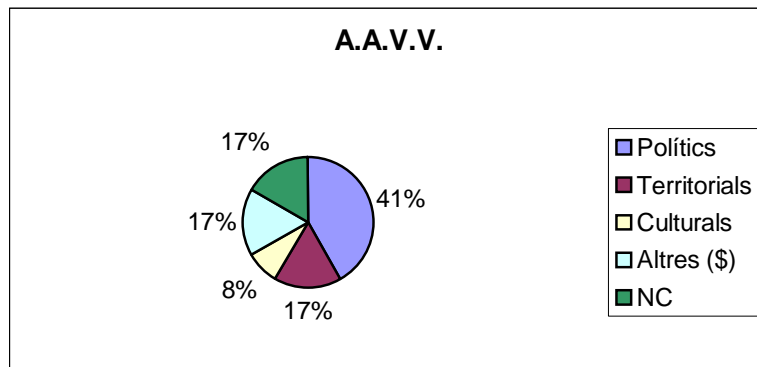
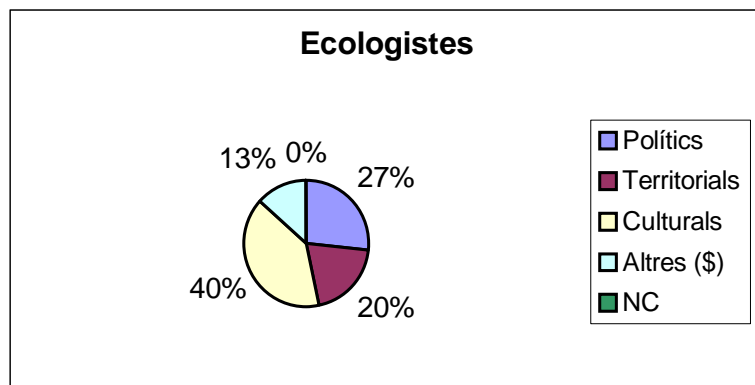
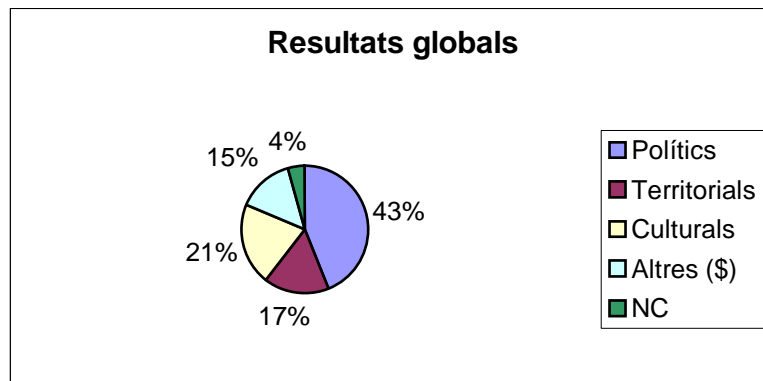
Gràfic 6: Possibilitats d'aplicar criteris de sostenibilitat

Font: ALIO-GALLEGO, 2003

Un altre tipus de diferències tenia a veure amb les dificultats que es preveia que podrien sorgir si en el municipi es volgués portar endavant alguna mesura en la línia de la sostenibilitat local -tipus A21L o similar- ja que els col·lectius ambientals pensaven que tot i que les A21L podrien desenvolupar-se en el municipi el principal obstacle es trobaria en els patrons culturals dominants (Gràfic 7). Les associacions de veïns consideraven, en canvi, que els principals obstacles podrien procedir del mateix consistori a causa de la seva escassa predisposició i principals interessos tot i que, en general, tendien a no pronunciar-se sobre la possibilitat d'introduir programes de sostenibilitat en el municipi.

Gràfic 7: Obstacles per introduir projectes de sostenibilitat

Font: ALIO-GALLEGO, 2003

Aquesta respostes denoten dues coses: d'una banda que la visió més crítica i escèptica dels grups ambientalistes que havíem detectat abans en primer lloc es complementa, en canvi, amb una percepció relativament positiva de les possibilitats d'intervenció. Aquest plantejament també estava més proper als col·leccius culturals i de la pagesia. La visió de les AAVV, en canvi, que semblava més mediatitzada per la informació i la propaganda,

apareix ara en les entrevistes més crítica i escèptica i més centrada en la dinàmica de les polèmiques polítiques locals.

Particularment interessant respecte als col·lectius veïnals i ciutadans va ser l'experiència aportada per la fase de les entrevistes al municipi de Pallejà la qual va permetre corroborar, d'una banda, el que s'ha expressat abans sobre la importància atorgada a l'espai quotidià i a la qualitat ambiental.

Capítol a part mereix el tema del contingut de les reunions i encara que no poguem estendre's en aquest punt a causa de les característiques intrínsecament reduïdes d'aquesta comunicació, si que voldríem fer només dues consideracions que tenen una especial rellevància en relació al que s'ha vingut exposant fins ara. En primer lloc, la responsabilitat dels grups ecologistes en presentar en les reunions el tema dels processos i factors que interactuen en la generació dels problemes ambientals dels municipis, fins el punt que en els municipis on no hi havia aquest tipus de grups va tenir de ser el mateix equip responsable del treball el que hagués de plantejar aquests qüestions. I en segon lloc el fet que les reunions eren el marc que permeteren començar a plantejar el tema del model de municipi i el de la seva inserció territorial. Que era el tema en relació al qual totes les entitats sense excepció podien entendre el perquè de la necessitat de la preservació ambiental i el de l'inici d'actuacions cap a la sostenibilitat.

5. Conclusions

Introduir el criteri de la sostenibilitat en els sistemes administratius i polítics de la vida municipal és difícil i contradictori, pel que suposa de trencar amb les trames del creixementisme, i també, ens atrevirem a dir, l'autoritarisme encara vigent moltes vegades en els patrons de lideratge. I d'altra banda perquè també precisa necessita que hi hagin mecanismes de participació i aliança amb segments de la ciutadania que, com els col·lectius ecologistes entre d'altres, tenen molt a dir sobre política ambiental però que també s'han mostrat especialment crítics respecte la política ambiental de l'administració.

En aquesta comunicació ens hem fixat especialment en el tema de la diversitat de les cultures ambientals de la ciutadania les quals poden confluïr de manera enriquidora per

la col·lectivitat si aquesta troba els instruments adequats per al diàleg i la discussió sobre el seu entorn immediat. En concret, i de manera resumida, ens agradaria destacar dues qüestions en particular: La primera, que la cultura ambiental de la ciutadania no és pas homogènia i, la segona, que en el context del procés participatiu que emmarcava la metodologia del nostre treball, es va poder iniciar un procés d'implicació ambiental sobre segments de la ciutadania que fins el moment es podien considerar allunyats d'aquest tipus de preocupacions.

Així, en primer lloc, s'ha pogut comprobar com els col·lectius ambientalistes, en base a una cultura sobre la natura i les relacions amb la societat, han desenvolupat una visió àmplia i aprofundida del que suposen els elements del medi natural per als potencials locals i comarcals. Aquesta visió i aquesta cultura, que conforma una cultura àmplia pròpia però que cada vegada va essent assimilada de manera més extensa⁶, és la que permet desenvolupar una crítica respecte el desenvolupament actual de la política i que no els fa pas uns parteners còmodes per a l'administració. Per la seva banda, en canvi, els veïns es decanten més cap a una interpretació ambiental en la que es valora especialment les actuacions de l'administració i on fins i tot, aquestes, poden passar com a elements positius del medi ambient local⁷. També s'ha vist com la seva percepció es decantava més cap a la consideració d'aspectes vivencials, molt basats en la immediatesa del barri i la ciutat, així com de les seves condicions de vida. En aquest context, adquireixen vigència els aspectes relacionats amb la qualitat de vida, els riscos ambientals lligats a la industrialització, i també a l'èmfasi en els problemes ocasionats pel trànsit en general i el soroll en particular. A l'entremig de tots dos tipus de col·lectius també es va poder detectar que existia, en canvi, un ampli ventall d'associacions, entre els que destaquen els col·lectius culturals i de jovent, com a més pròxims als plantejaments ambientalistes.

Pel que fa al segon punt també s'ha pogut veure que en les etapes més avançades del treball, quan en les entrevistes i, sobre tot, en les reunions, el focus d'atenció dels col·lectius anava centrant-se progressivament en els elements de l'entorn natural, talment com si en el decurs del treball, a partir de les aportacions inicials dels ambientalistes i també de l'equip s'anessin formant ondes de difusió ambientalista sobre la realitat municipal. Semblava com si el sol fet d'haver establert un marc adequat per a poder parlar lliurement i pausada ajudés a la reflexió i a la valoració del paper dels

elements de la natura com peces clau del municipi i de la seva funció en la conformació del model de futur dels municipis i la seva articulació amb la comarca o el territori en general.

Aquest segon punt ens porta finalment a fer una darrera consideració sobre la importància dels aspectes territorialistes de les polítiques ambientals. Consideració que podria ser molt necessària a l'hora d'entendre millor l'efervescència de les actuals mobilitzacions ciutadanes en molts llocs i comarques on, junt amb les associacions ecologistes, convergeixen en massa amplis segments de la població i molts d'altres col·lectius de la societat civil. Pensem, per exemple, amb el que està passant a Catalunya amb una sèrie de moviments d'abast comarcal, com és el cas de l'Alt Penedès i el de les comarques de Girona, on la reivindicació per a la qualitat ambiental va unida a la defensa de models comarcals ecològicament i social més sostenibles. O pensem ja simplement, com a cas més emblemàtic, amb la majoritària participació de la gent de les comarques de l'Ebre en la mobilització contra el PHN, on l'assimilació explícita i conscient del que suposa la natura -l'aigua, el riu- en el projecte territorial per als propers anys és el que els ha emprès a posicionar-se de manera activa i imprevisible fins feia poc⁸⁹.

¹ Fa ja un cert temps que el Grup de Geògrafs per l'Ecologia Social va començar a interessar-se pels processos participatius que haurien de formar part dels programes de elaboració dels projectes de planificació i gestió ambiental. Alguns d'aquests treballs han estat publicats de manera més o menys completa. Veure, en particular: A.ALIÓ, S.LAREDO, J.CASTRO I J.MUNNÉ amb el títol *Cap a la reforma ambiental urbana. Aportacions des de la metodologia de les EcoAuditories municipals*. Barcelona, Universitat de Barcelona-Diputació de Barcelona, 1997. 258 pp. Posteriorment, l'equip va tenir la oportunitat de realitzar un treball encarregat per l'Àrea de Medi Ambient de la diputació de Barcelona i el Patronat Flor de Maig sobre les possibilitats i tendències d'aplicació dels programes d'A21L als municipis de la demarcació de Barcelona. Aquest treball, que va cristal·litzar en la Guia de Participació Ciutadana (4) ha sigut publicat de manera resumida per A.ALIÓ i A.GALLEGO sota el títol *Civic entities in environmental local planning. A contribution from a participative research in the metropolitan area of Barcelona* a GeoJournal, 56, 123-134, 2002. Actualment, l'equip continua la seva recerca en la mateixa línia amb d'altres projectes.

² Veure ALIÓ I GALLEGO (2002) on s'expliquen les fases del treball. La metodologia es va aplicar de manera igual a tots els municipis que fan formar part del mateix projecte. Aquests municipis van ser Cardedeu, Igualada, Malgrat, Martorell, Roda de Ter, Súria, Santa Perpetua de Mogoda, Sant Boi de Llobregat i Torrelles de Llobregat.

³ Es tracta de l'Auditoria Ambiental de Pallegà on les fases de participació incloïen una metodologia per a les enquestes i les entrevistes comparable a la que s'havia realitzat al projecte anteriorment assenyalat (2).

⁴ ALIÓ, A - OLIVELLA, M. (Drcts) : *Guia per a fer sostenibles els nostres pobles i ciutats. Guia d'aplicació municipal del'Agenda 21*. Barcelona, Diputació de Barcelona-Patronat Flor de Maig, 1999. 143 pp. L'edició

telemàtica d'aquesta guís es pot trobar a <http://www.ub.es/cres/pagina.htm>

⁵JARIA MANZANO, J.: La participació ciutadana en l'elaboració de les disposicions administratives generals referides al medi ambient. *La participació pública en els procediments administratius ambientals*. Barcelona, Fundació Olf Palme, 2002. 87-113.

⁵En conjunt, el volum final del material treballat va ser: 300 enquestes enviades, 93 enquestes rebudes, 54 entitats participants a les reunions i 33 entrevistes realitzades a components de les entitats ciutadanes. Veure (2).

⁶Ch. Parker Gumuccio explica les diferències existents entre el què considera el què són les cinc cultures ambientals que es poden trobar actualment en el món. La cultura ecologista és una d'elles. Veure concretament CH. PARKER GUMUCCIO: *Modeles culturels et développement durable: Une vision du Sud. Quelle développement durable pour le Sud*. Paris, L'Harmattan, 1995, 71-100.

⁷A part de Ch. Parker Gumuccio (6) altres autors s'han dedicat també a estudiar aquest tipus de cultures. M.C.LUCHETTI va identificar un comportament semblant en un treball de recerca sobre un municipi argentí asenyalant que *el contexto en el que se produce la modelización ambiental es el de la vida cotidiana, marcada por la rutina y el pragmatismo ... donde los valores ambientales positivos y la naturaleza se alienan o se perciben a través de las noticias reproducidas por los massmedia que actúan a modo de señales*. Veure concretament LUCHETTI, M.C.: *Procesos de deterioro ambiental de escala local. Una aproximación desde la percepción dialéctica de la espacialidad*. Universidad Nacional de Luján. Licenciatura de Información Ambiental.

⁸El mateix patró de mobilització vam identificar a principis dels noranta amb motiu de la mobilització contra el Pla de Residus. Veure ALIÓ, A. i BRU, J.: *L'esquerda ecològica: Residus industrials i Geografia humana*. Bellaterra, "Documents d' Anàlisi Geogràfica", Universitat Autònoma, 1991-1992, n.19-20.